

INTERKULTURNÍ POSTOJE A STEREOTYPY ŽÁKŮ, STUDENTŮ A UČITELŮ VE VZTAHU K VYBRANÝM EVROPSKÝM NÁRODŮM A NÁRODNOSTEM

DENISA LABISCHOVÁ

The study presents partial results of empirical research on historical consciousness and chosen aspects of multiculturalism in relation to school education, implemented in 2011 on the sample of Primary School pupils, students of teaching and History teachers. Intercultural attitudes of respondents, sympathies to selected European nations, current stereotypes of neighboring nations, evaluation of personal experience with national minorities living in the Czech Republic and current relationship with neighboring countries were observed in quantitative part of research. The object of this research was also intercultural impact towards History education.

Key words: History didactics; empirical research; historical consciousness; intercultural attitudes; czech autostereotype; heterostereotypes of neighboring countries.

I. Úvod¹

Školní dějepis je v posledních letech intenzivně konfrontován s novými oborovými výzvami. Kurikulární reforma vnesla do sekundárního vzdělávání větší akcent na interdisciplinaritu, především v podobě průřezových témat, která by měla prolínat výukou na základních a středních školách napříč jednotlivými vyučovacími předměty. Pro dějepis to znamená jednak výraznější zohledňování mediálních aspektů utváření a kultivace historického vědomí,² jednak zdůraznění dimenze interkulturní, zahrnující mimo jiné také tematizaci národních a etnických stereotypů. Zdeněk Beneš řadí historický stereotyp vedle historické paměti, časového vědomí a tradice mezi základní kategorie historického vědomí.³ Hans Henning Hahn poukazuje na úzký vztah mezi stereotypem, mýtem a dějinami.⁴ Denisa Labischová publikovala rozsáhlé pojednání o teorii etnických auto- a heterostereotypů a jejich místu v dějepisném vyučování.⁵ Je tedy

¹ Dílčí výsledky prezentovaného šetření byly publikovány in LABISCHOVÁ, D.: *Obraz Polska a Poláků v očích žáků a učitelů českých škol (empirický výzkum historického vědomí)*. In: Bogus, M. (ed.): *Jazyk – škola – prostor jako determinanty kulturního vývoje Těšínského Slezska*. Český Těšín 2012, s. 236–246; LABISCHOVÁ, D.: *Výbrané aspekty interkulturality z pohledu empirického oborově didaktického výzkumu*. In: Krákora, P. et al.: *Aktuální společenskovední pohledy na výchovu k demokratickému občanství*. Praha 2012, s. 99–114; LABISCHOVÁ, D.: *Češi, Slováci a jejich sousedství: identita – stereotyp – historické vědomí*. In: Kopeček, P. et al.: *Dvacet let od zániku československé federace. Proměny vztahů Čechů a Slováků od roku 1918 po současnost*. Praha 2013 (v tisku).

² ŠTĚPÁNEK, K.: *K rozvoji mediální gramotnosti a podpoře výuky moderních dějin: hraný film*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 25, 2011, č. 2, s. 61–66.

³ BENEŠ, Z.: *Mezi dějinami, dějepiscetvím a pamětí*. In: Šubrt, J. (ed.): *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín 2010, s. 17.

⁴ HAHN, H. H.: *Stereotyp – Geschichte – Mythos. Überlegungen zur historischen Stereotypenforschung*. In: Hein, H. – Suchoples, J. – Hahn, H. H. (edd.): *Erinnerungsorte, Mythen und Stereotypen in Europa*. Wrocław 2008, s. 240.

⁵ LABISCHOVÁ, D.: *Čech závistivec – Rakušan byrokrat? Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže*. Ostrava 2005.

zřejmé, že interkulturní otázky nejsou jen jakýmsi „moderním“ pedagogickým trendem, nýbrž že jsou bytostným předmětem zkoumání oborové didaktiky dějepisu a nedílnou součástí výkladu historie.

Sledovat genezi, proměny a působení historických stereotypů není možné bez soustavného empirického výzkumu jejich současné podoby ve vědomí studující mládeže i pedagogů. Na tuto oblast se již od poloviny devadesátých let 20. století badatelsky zaměřuje kolektiv Blaženy Gracové a Denisy Labischové z Ostravské univerzity.⁶

V roce 2011 byl v rámci projektu *Multikulturní aspekty vzdělávání v sociálně humanitních předmětech a jejich odraz v historickém vědomí studující mládeže* uskutečněn rozsáhlý oborově didaktický výzkum historického vědomí a jeho vztahu k realitě dějepisného vyučování.⁷ Jeho hlavním cílem bylo zjistit podobu historického vědomí české studující mládeže a učitelů sociálně-humanitních předmětů a odhalit případná regionální specifika, vyplývající z intenzivnějšího interkulturního kontaktu.

Bylo osloveno celkem 2 524 respondentů z deseti regionů České republiky⁸ z řad žáků základních škol (ZŠ), gymnázií (G), středních odborných škol (SOŠ), vysokoškolských (VŠ) studentů učitelství dějepisu a učitelů dějepisu v sekundárním vzdělávání. Poprvé byl v české oborové didaktice dějepisu použit smíšený výzkumný design kombinující kvantitativní a kvalitativní postupy (dotazníkové šetření, focus groups, in-depth interview).⁹

V této studii jsou analyzovány výsledky vybraných položek kvantitativní části šetření, týkající se interkulturních postojů a stereotypů:

- 1) Ke kterým evropským národům jsou pociťovány sympatie či naopak spíše antipatie?
- 2) Jakou podobu má aktuální český autostereotyp a heterostereotypy sousedních národů?
- 3) Jaké jsou osobní zkušenosti dotázaných z kontaktu s příslušníky etnických menšin žijících na území České republiky?
- 4) Jak respondenti hodnotí současné vztahy České republiky s okolními zeměmi?

---

⁶ Výběrová bibliografie: GRACOVÁ, B.: *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže*. Ostrava 1998; GRACOVÁ, B. – PSÍK, R. (edd.): *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů*. Sv. I–II. Ostrava 1999; GRACOVÁ, B.: *Vědomosti a postoje české a polské studující mládeže*. Ostrava 2004; LABISCHOVÁ, D.: *Čech závistivec – Rakušan byrokrat? Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže*. Ostrava 2005; LABISCHOVÁ, D.: *Stereotypní evropanství v postojích české mládeže*. *Acta Historica Neosoliensia* 5, 2002, s. 210–218; LABISCHOVÁ, D.: *Das Polenbild im historischen Bewusstsein tschechischer Jugendlicher*. In: Dolezel, H. – Helmedach, A. (edd.): *Die Tschechen und ihre Nachbarn*. Hannover 2006, s. 129–155; LABISCHOVÁ, D.: *Das Teschener Gebiet im historischen Bewusstsein tschechischer und polnischer Jugendlicher. Ergebnisse einer didaktisch-empirischen Untersuchung*. In: Udolf, L. – Prunitsch, C. (edd.): *Teschen. Eine geteilte Stadt im 20. Jahrhundert*. Dresden 2009, s. 127–144; LABISCHOVÁ, D.: *Stereotypy a předsudky v dynamickém pojetí interkulturního vzdělávání*. In: Krákora, P. et al.: *Multikulturalita a výchova k občanství ve středoevropském kontextu*. Praha 2011, s. 63–77.

⁷ Projekt byl financován MŠMT v rámci dotačního programu Podpora vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovy v roce 2011, řešitelka Denisa Labischová, spoluřešitelka Blažena Gracová. Cíle výzkumu, podrobný popis zkoumaného souboru a výzkumný design byly již publikovány. Viz LABISCHOVÁ, D.: *Klíčové momenty a kontroverzní události poválečné historie v historickém vědomí žáků, studentů a učitelů českých škol (výsledky empirického výzkumu)*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 25, 2011, č. 2, s. 12–16.

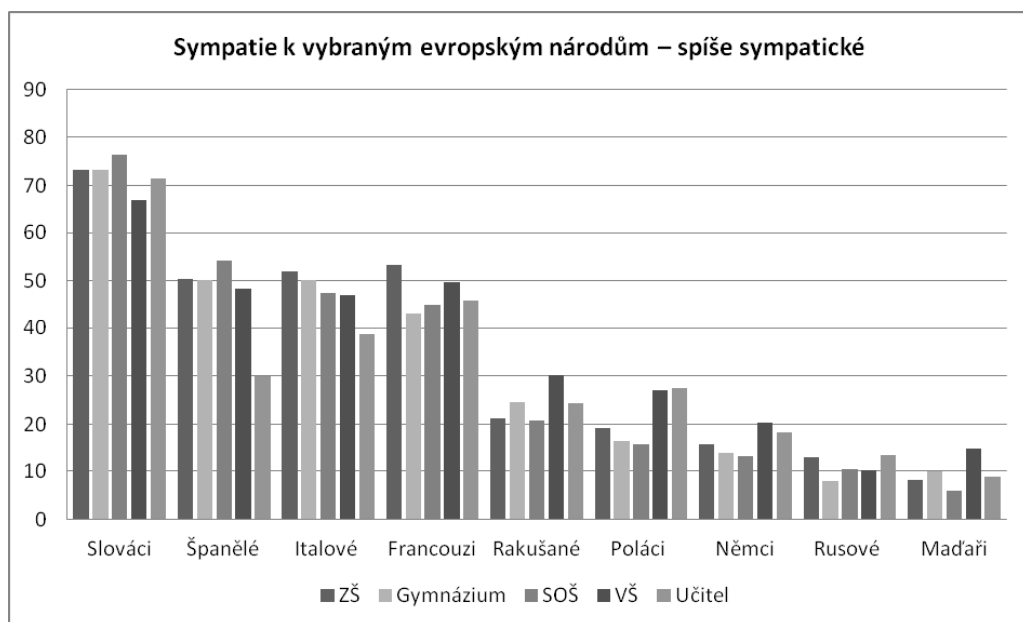
⁸ Praha, Ostrava, Opava (zde pouze vysokoškoláci), Brno, Olomouc, Plzeň, Ústí nad Labem, Český Těšín, České Budějovice, Hradec Králové (vždy město i okolní menší obce)

⁹ Statistická data byla zpracována a vyhodnocena s využitím software Remark Office OMR a programu Statistical Package for the Social Sciences.

II. Obliba evropských národů

Sympatie či antipatie vůči příslušníkům národních celků a národnostních skupin s etnickými stereotypy úzce souvisejí. Sympatie je postoj, který se často utváří na základě obrazu o tom „druhém“. Stereotypy tak slouží k racionalizaci,¹⁰ k odůvodnění našich postojů. Máme-li v oblíbě kupříkladu Francouze, bude u nás převládat jejich pozitivní obraz a budeme je pokládat především za veselé milovníky života s výbornou gastronomií. Pokud nám však Francouzi příliš sympatičtí nejsou, budeme akcentovat možná spíše údajnou „zahleděnost do sebe“ a neochotu komunikovat v cizích jazycích.

Sympatie a antipatie vůči příslušníkům různých národů ve veřejném mínění občanů České republiky jsou dlouhodobě sledovány ve výzkumech veřejného mínění, prováděných např. Centrem pro výzkum veřejného mínění (CVVM),¹¹ i ve zmiňovaných výzkumech oborově didaktických.

Graf č. 1: Sympatie k vybraným evropským národům – varianta odpovědi „spíše sympatické“ (údaje v procentech).

V aktuálním výzkumu (graf č. 1) byly sledovány sympatie vůči příslušníkům vybraných národů¹² a národností, a to na škále spíše sympatický – neutrální – spíše nesympatický.

Největší sympatie jsou pocíťovány vůči našim tradičně „nejbližším“ sousedům Slovákům (73 %), ale také k středomořským národům – Španělům, Italům a Francouzům (četnosti se pohybují v rozmezí 47–49 %). Na dalších pozicích, již s nižšími četnostmi preferencí z hlediska oblíbenosti, se ocitají všichni ostatní čeští sousedé.

¹⁰ PIONTEK, D.: *Stereotyp. Geneza, cechy, funkce*. In: Borowczyk, K. – Pawelczyk, P. (edd.): *W kręgu mitów i stereotypów*. Poznań – Toruń 1993, s. 35?40.

¹¹ Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM). Dostupné z <http://cvvm.soc.cas.cz/> [cit. 6. 10. 2012].

¹² Italové, Maďaři, Poláci, Němci, Rakušané, Slováci, Španělé, Rusové, Francouzi, Romové, Vietnamci, Ukrajinci.

U některých národů byly zaznamenány výraznější rozdíly v postojích jednotlivých skupin respondentů. Asi nejpatrnější odlišnost byla zaznamenána u Španělů, které hodnotilo pozitivně o 20 % méně učitelů než ostatních dotázaných. Mírné odlišnosti byly zaznamenány také u Poláků, Němců a Rakušanů, ke kterým pocítují silnější sympatie naopak spíše učitelé a vysokoškolští studenti historie.¹³ Je otázkou, nakolik jsou tyto rozdíly způsobeny například větší informovaností o historii a kultuře daného národa (což předpokládáme zejména u Poláků) a nakolik je možno připisovat je kritičtějšímu náhledu pedagogů na stereotypní obraz „dědičného nepřítele“ (v případě Němců).

Dlouhodobější studium problematiky umožňuje také jisté srovnání:

Sympatie k evropským národům

	výzkum 2011 ¹⁴	výzkum 2004 ¹⁵	výzkum 2002 ¹⁶	výzkum 2000 ¹⁷
1. Slováci	47 Francouzi	44 Francouzi	42 Francouzi	40
2. Britové	42 Slováci	28 Slováci	20 Britové	28
3. Francouzi	38 Italové	24 Britové	33 Slováci	25
4. Italové	27 Britové	22 Italové	23 Italové	23
5. Španělé	20 Španělé	16 Španělé	17 Španělé	14
6. Češi	19 Poláci	9 Němci	12 Rakušané	15
7. Němci	17 Řekové	9 Švýcaři	10 Řekové	11
8. Rakušané	8 Švédové	8 Nizozemci	9 Poláci	10
9. Řekové	7 Švýcaři	8 Češi	8 Němci	9
10. Švýcaři	7 Nizozemci	7 Řekové	7 Nizozemci	6

Tabulka č. 1: *Sympatie k evropským národům ve vybraných oborově didaktických výzkumech z let 2000–2011 (údaje v procentech).*

V tabulce č. 1 jsou pro komparaci zaznamenány výsledky předchozích oborově didaktických výzkumů zjišťujících pořadí oblíbenosti evropských národů ve vědomí žáků a studentů českých škol, vždy na souboru respondentů z celé České republiky. V dřívějších výzkumech byla použita odlišná metodika – respondenti uváděli tři nejoblíbenější evropské národy z hlediska sympatií v otevřené otázce dotazníku, odlišný byl také zkoumaný soubor z hlediska typu školy. Ve všech zmíněných výzkumech se projevila obecnější tendence jmenovat jednak národy sousední (ať již v pořadí sympatií, či antipatií), jednak tzv. „velké národy“, o jejichž historii a kultuře měli

¹³ Učitelé hodnotí pozitivněji Rakušany o 2,7 %, Němce o 3,2 % a Poláky o 8,4 %.

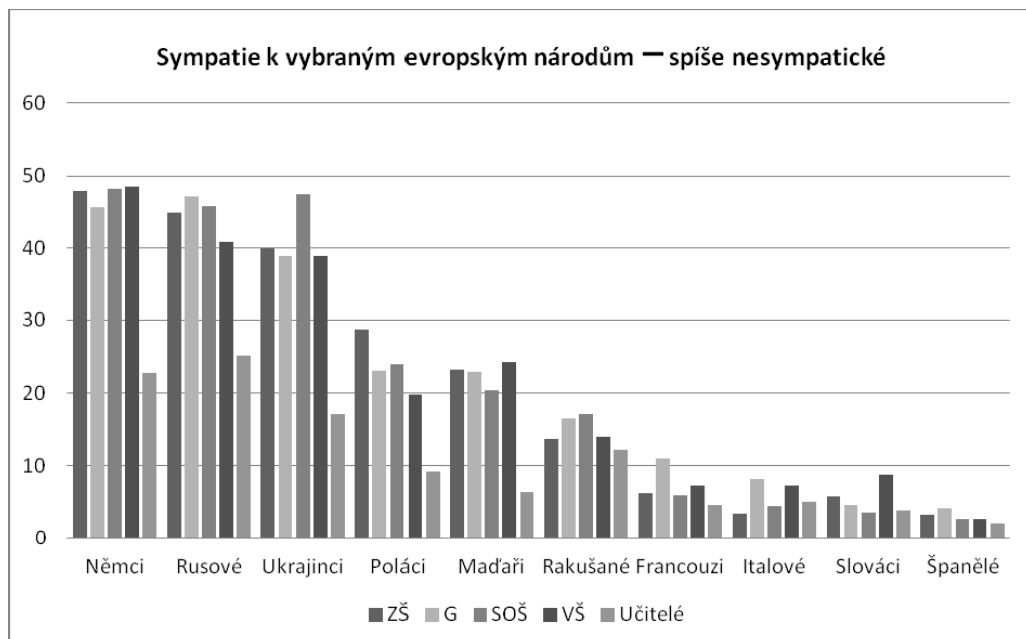
¹⁴ ZÁDRAPOVÁ, L.: *Vědomí evropanství u české studující mládeže po vstupu do Evropské unie*. Ostrava 2011 (diplomová práce na FF OU). Ve výzkumu nebyli zahrnuti studenti vysokých škol.

¹⁵ LABISCHOVÁ, D.: *Čech závistivec – Rakušan byrokrat? Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže*. Ostrava 2005, s. 191. Ve výzkumu byli zahrnuti pouze gymnazisté a studenti vysokých škol.

¹⁶ PSOTKOVÁ, P.: *Historické vědomí české studující mládeže ve vztahu k evropským národům*. Ostrava 2004 (diplomová práce na FF OU). Uvedeny jsou četnosti bez studentů vysokých škol.

¹⁷ LABISCHOVÁ-DRABINOVÁ, D.: *Evropská dimenze ve vzdělávání jako cesta k překonávání národních a etnických stereotypů*. Brno 2000 (rigorózní práce na PdF MU). Uvedeny jsou četnosti bez studentů vysokých škol.

dotázaní výraznější povědomí. Sledovat je možno postupný nárůst sympatií vůči Slovákům od konce devadesátých let 20. století a naopak pokles pozitivních postojů vůči Francouzům, jejichž preference byla na přelomu tisíciletí jednoznačná. Od poloviny devadesátých let je patrný také pokles obliby Rakušanů, kteří byli po roce 1989 vnímáni jako vzor pro nové směřování Československé (České) republiky – jako malá, ale ekonomicky vyspělá demokratická země. Před vstupem České republiky do Evropské unie však narůstala averze vůči „zasahování“ Rakouska do českých záležitostí ve vztahu k dostavbě jaderné elektrárny Temelín, což se projevilo ve výrazném poklesu preferencí, a svůj podíl na větší „rezervovanosti“ vůči našemu jižnímu sousedu nesla bezesporu také negativní medializace tzv. Benešových dekretů.¹⁸

Graf č. 2: *Sympatie k vybraným evropským národům – varianta odpovědi „spíše nesympatické“ (údaje v procentech).*

Z porovnání grafů č. 1 a 2 je patrné, že v hodnocení vybraných evropských národů převažují spíše pozitivní tendence, neboť četnosti preferencí z hlediska antipatií jsou celkově výrazně nižší než z hlediska sympatií. Interkulturní postoje českých žáků, studentů a učitelů jsou tedy převážně kladné. Ve vztahu ani k jednomu sledovanému národu nevyjádřila svůj negativní postoj polovina z celkového souboru respondentů (nejvyšší četnost zde byla 45 %). V tomto směru se velmi vyjímají učitelé, z nichž pouze v jednom případě vyslovila své antipatie čtvrtina (Rusové – 25 %) a v jednom šlo o 23 % (Němci).

Nejsilnější antipatie jsou tradičně vyjadřovány vůči Němcům (celkově 45 %) a Rusům (43 %). Odhlédneme-li od nižších četností odpovědí pedagogů, nejsou rozdíly mezi jednotlivými skupinami respondentů z hlediska typu školy výrazné. V případě v pořadí třetích Ukrajinců

¹⁸ LABISCHOVÁ, D.: *Čech závistivec – Rakušan byrokrat? Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže*. Ostrava 2005, s. 128.

ců (celkově 39 %) jsme zaznamenali vyšší procento negativních odpovědí u žáků středních odborných škol (47 %).

Čtvrté umístění z hlediska neoblíbenosti patří našemu severnímu sousedu. Spíše nesympatičtí jsou Poláci 23 % dotázaných. Také v případě mírných antipatií můžeme sledovat rozdíly mezi jednotlivými skupinami respondentů – vyjádřilo je pouze 9 % učitelů, 20 % vysokoškoláků, 23 % gymnazistů, 25 % žáků středních odborných škol a 28 % žáků základních škol. Je tedy patrné, že s narůstajícím vzděláním negativní postoje klesají a tento výsledek může být jedním z argumentů pro podporu vzdělávání v oblasti historie a kultury jiných národů a národností.

Pětina dotázaných dále hodnotí spíše negativně Maďary, 15 % Rakušany, u dalších národů byly zjištěny četnosti 7 % a méně.

Antipatie k evropským národům

	výzkum 2011 ¹⁹	výzkum 2004 ²⁰	výzkum 2002 ²¹	výzkum 2000 ²²	
1. Němci	51	Němci	59	Němci	36
2. Rusové	37	Rakušané	22	Rakušané	23
3. Poláci	35	Rusové	18	Rusové	18
4. Maďaři	20	Britové	18	Ukrajinci	13
5. Ukrajinci	19	Italové	9	Poláci	10
6. Rakušané	14	Francouzi	8	Britové	9
7. Francouzi	14	Ukrajinci	8	Maďaři	9
8. Rumuni	12	Poláci	7	Italové	7
9. Italové	8	Maďaři	6	Slováci	6
10. Slováci	5	Slováci	5	Francouzi	5

Tabulka č. 2: Antipatie k evropským národům ve vybraných oborově didaktických výzkumech z let 2000–2011 (údaje v procentech).

Jak vyplývá z tabulky č. 2, negativnější hodnocení je u většiny národů od roku 2000 relativně stabilní, vezmeme-li v úvahu, že v uvedených výzkumech byla zčásti použita odlišná metodika (viz výše) a výběr zkoumaného souboru. Ve všech šetřeních byli jako nejméně oblíbený národ jmenováni Němci, velmi neoblíbení jsou také Rusové. K některým národům jsou přibližně stejnou částí sledovaného souboru pocíťovány sympatie, jakož i antipatie (Poláci, Francouzi, Britové). Poukázat je třeba na pokles antipatií vůči Rakušanům v roce posledního šetření

¹⁹ ZÁDRAPOVÁ, L.: *Vědomí evropanství u české studující mládeže po vstupu do Evropské unie*. Ostrava 2011 (diplomová práce na FF OU).

²⁰ LABISCHOVÁ, D.: *Čech závistivec – Rakušan byrokrat? Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže*. Ostrava 2005, s. 193.

²¹ PSOTKOVÁ, P.: *Historické vědomí české studující mládeže ve vztahu k evropským národům*. Ostrava 2004 (diplomová práce na FF OU).

²² LABISCHOVÁ-DRABINOVÁ, D.: *Evropská dimenze ve vzdělávání jako cesta k překonávání národních a etnických stereotypů*. Brno 2000 (rigorózní práce na PdF MU).

(2011), kdy nebyly výrazněji medializovány žádné kontroverzní momenty v současných ani historických vztazích obou zemí. Zatímco v roce 2000 figurovali na předních místech z hlediska antipatií Srbové, což lze odůvodnit dozvuky válečného konfliktu na Balkáně, v pozdějších průzkumech již výrazně často uváděni nebyli.

Zajímalo nás také, zda je v hodnocení sympatií či antipatií vůči příslušníkům určitého národa patrný vliv geografické vzdálenosti či přímého sousedství. Regionální rozdíly jsme proto sledovali u čtyř sousedních národů.

Z výzkumných zjištění vyplývá obecněji, že v odlehlejších oblastech, kde se nepředpokládají tak intenzivní vzájemné každodenní kontakty, převažuje neutrální hodnocení (tedy ani sympatie, ani antipatie). Zatímco na Těšínsku vyjádřilo neutrální postoj vůči Polákům pouze 37 % a v Ostravě 51 % dotázaných, v Ústí nad Labem se tak vyslovilo 66 % a v Českých Budějovicích dokonce 70 % respondentů. Obdobné výsledky byly zaznamenány v případě Němců. Nerozhodně odpovědělo 50 % žáků, studentů a učitelů z Ostravska, 43 % z jižní a střední Moravy, naopak v Českých Budějovicích to bylo pouze 30 %, v Ústí nad Labem 35 % a v Plzni 36 %. Nejinak je tomu u Rakušanů (Těšínsko 67 %, Ostravsko 66 %, České Budějovice 51 %, jižní Morava 58 %).

Na rozdíl od jednoznačného vztahu mezi geografickou blízkostí a intenzitou neutrálního postoje (s rostoucí vzdáleností neutrální postoje narůstají) však nelze jednoznačně vymezit vliv geografické vzdálenosti, resp. přímého sousedství na to, zda budou postoje k „tomu druhému“ spíše pozitivní, či negativní. V našem výzkumu se v tomto směru ukázala jistá specifika, která jsou spjata vždy s hodnocením konkrétního národa.

Slováci jsou vnímáni ve všech regionech České republiky velmi pozitivně, geografická blízkost sehrává spíše kladnou roli. Vůbec nejpříznivější je jejich hodnocení na Těšínsku (81 %), ale také na Olomoucku a Ostravsku (shodně 80 %). Nejnižší četnosti z hlediska obliby byly zaznamenány především v hlavním městě (60 %) a v Ústí nad Labem (68 %).

Také Poláci jsou nejpozitivněji vnímáni na severní Moravě a ve Slezsku (Opava 30 %, Ostrava 28 %), výjimku však představuje multietnický region Těšínsko se silným zastoupením polské národnostní menšiny, kde jsou dodnes (především v místních médiích) silně oživovány historické spory a konflikty. Zde již byly četnosti pozitivních hodnocení výrazně nižší (16 %). Nejnižší procentuální zastoupení měly preference Poláků z hlediska obliby ve vzdálených oblastech (České Budějovice 12 %, Plzeň 15 %). Tento výsledek pak můžeme v obrácené podobě sledovat také u antipatií. Nejsilnější jsou na Těšínsku (47 %), nejmenší na Ostravsku a Olomoucku (shodně 21 %), ale také ve východních Čechách (22 %).

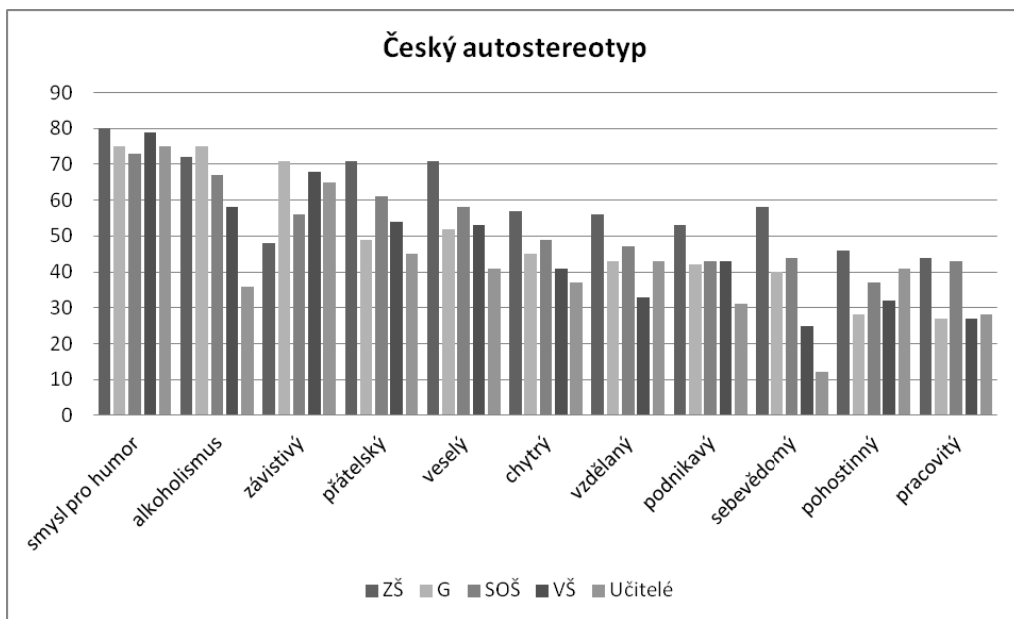
Rakušané byli nejpříznivěji hodnoceni ve velkých městech v Praze (32 %) a Brně (31 %), taktéž v Opavě (30 %), nejzdrženlivěji se vyjádřili dotázaní v regionu bezprostředně sousedícím (České Budějovice – 18 %). Negativní postoj deklarovali respondenti ponejvíce právě v Českých Budějovicích (31 %), nejméně na Olomoucku a v Brně (shodně 11 %).

V případě Němců se pozitivní postoj projevil nejvíce v Opavě (24 %), v Praze (22 %), nejméně ve východních Čechách (11 %) a v oblastech bližších k česko-německé hranici (Plzeň a České Budějovice shodně 13 %, Ústí nad Labem 15 %). Negativně se vyslovili dotázaní nejčastěji v Českých Budějovicích (57 %), v Plzni (51 %) a v Ústí nad Labem (50 %), nejméně negativních odpovědí jsme získali od respondentů v Praze a Ostravě (shodně 34 %).

III. Český autostereotyp a heterostereotypy sousedních národů

Metodická koncepce výzkumu stereotypů odráží interdisciplinární charakter zkoumaného jevu a vychází především z lingvistických interpretačních postupů. Hubert Orłowski pojednává

o historických stereotypch v rámci bádání zaměřeného na historickou sémantiku.²³ Inspirací pro zde prezentovaný výzkum se stalo zejména šetření polského autora Jerzyho Bartmińskiego, který zkoumal interetnické postoje vyjádřené v podobě typických a netypických vlastností různých národů metodou sémantického diferenciálu. K seznamu dvaceti šesti vlastností, jež jsou nejčastěji užívány k označení národního charakteru, dospěl autor na základě jazykových analýz přísloví a frazeologismů a opakovaného dotazování otevřenými otázkami typu: „*Jakým výrazem byste nejlépe charakterizovali typického Němce,*“ apod.²⁴ V dlouhodobých výzkumech oborově didaktických se konečný seznam vlastností ustálil na počtu dvaceti pěti.

Graf č. 3: Český autostereotyp (údaje v procentech).

Pro vnímání jiných národů a národností je určující obraz sebe sama, neboť od autostereotypu se pohled na „ty druhé“ do značné míry odvíjí. Proto je česká „národní povaha“ v postojích žáků a studentů předmětem longitudinálních šetření. Sledovat je možno nejružnější vzájemné konstelace stereotypů, ať už jde o vědomí „příbuznosti“, „bratrství“, „dědičného nepřítele“, či třeba „zrádce“, který nás v osudových okamžicích „vždy opustil“. Některé národy mohou být vnímány jako „vzor“, se kterému nás mnohé pojí, avšak vzhledem k odlišnému historickému vývoji v poválečném období považujeme jejich národní společenství za „vyspělejší“, demokratičtější apod. O komplementaritě auto- a heterostereotypů pojednává kupříkladu Rudolf Jaworski.²⁵

²³ ORŁOWSKI, H.: *Stereotypy „długiego trwania“ a procesy nation building*. In: Traba, R. (ed.): *Akulturacy/asymilacja na pograniczach kulturowych Europy Srodkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*. Tom I. Stereotypy i pamięć. Warszawa 2009, s. 15–28.

²⁴ BARTMIŃSKI, J.: *Nasi sąsiedzi w oczach studentów*. In: Walas, T. (ed.): *Narody i stereotypy*. Kraków 1995, s. 258–269.

²⁵ JAWORSKI, R.: *Osteuropa als Gegenstand der historischen Stereotypenforschung*. *Geschichte und Gesellschaft* 13, 1983, s. 73.

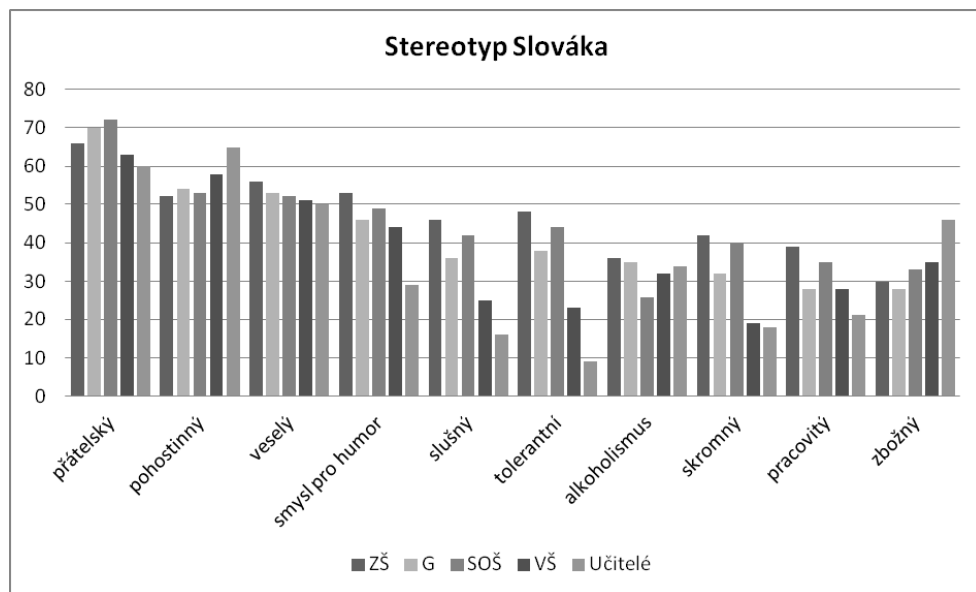
Dá se předpokládat, a výsledky našeho šetření tomu odpovídají, že český autostereotyp bude ve srovnání s heterostereotypy českých sousedů nabývat nejméně výraznějších kontur, že o některých rysech „národního charakteru“ budou respondenti poměrně jednoznačně přesvědčeni. V celkovém souboru nadpoloviční většina dotázaných nepochybovala o pěti „českých“ vlastnostech, u dalších čtyř charakteristik byly zjištěny četnosti nad 40 %.

Čechy dle mínění respondentů nejvíce vystihuje *smysl pro humor* (celkově 77 %; nejvíce žáci základních škol 80 %), a to bez podstatnějších rozdílů mezi jednotlivými skupinami z hlediska věku a typu školy (graf č. 3). Druhým nejčetnějším přívlastkem je *alkoholismus* (66 %), který figuruje poněkud více v odpovědích gymnazistů (75 %), naopak učitelé ho mezi typické vlastnosti zařadili mnohem méně (36 %). U této charakteristiky, spojené pravděpodobně s pověstnou konzumací piva, byl zjištěn znatelný nárůst preferencí oproti dřívějším šetřením.²⁶

Nejméně výrazným negativním rysem Čechů se pravidelně ukazuje být *závislost* (60 %). Tu naši národní povaze přisuzují zejména gymnazisté (71 %) a učitelé (65 %), naopak v případě nejmladších respondentů není její vnímání tak intenzivní (48 %).

Především pro žáky základních škol jsou Češi dále *přátelští*, *veselí a chytří*, následuje *vzdělanost*, o které jsou přesvědčeni nejvíce žáci základních škol (56 %), naopak vysokoškoláci neodpovídali v případě této položky tak jednoznačně (33 %).

Nejmarkantnější rozdíl z hlediska typu školy vykazuje výsledek u charakteristiky *sebevědomí*, kterou volili nejčastěji žáci základních škol (58 %), naopak učitelé ji jmenovali spíše zřídka (12 %). Pocit sebevědomí tedy v posledních letech výrazně narůstá, mladší generace se v tomto směru velmi odlišuje od generací starších. V roce 2004 označilo dokonce 36 % respondentů sebevědomí přímo za netypickou vlastnost.²⁷

Graf č. 4: Český heterostereotyp Slovaka (údaje v procentech).

²⁶ V roce 2004 byl *alkoholismus* v pořadí sedmou nejčetnější vlastností českého autostereotypu (45 %). Viz LABISCHOVÁ, D.: *Čech závislivec – Rakušan byrokrat? Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže*. Ostrava 2005, s. 204.

²⁷ Tamtéž, s. 201.

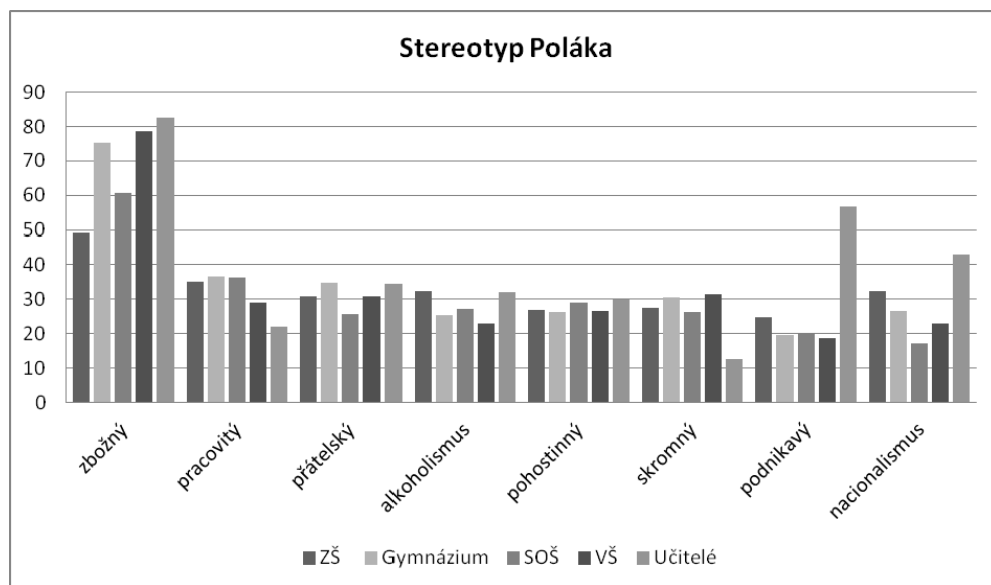
Obraz Slováka (graf č. 4) je utvářen převážně příznivými přívlastky. Nadpoloviční většina dotázaných připisuje našim východním sousedům především *přátelskost* (67 %), oceňovány jsou také *pohostinnost* (55 %) a *veselost* (53 %).

Údajná „přibuznost“ slovenské a české „národní povahy“ se projevuje asi nejzřetelněji ve vnímání *smyslu pro humor* (celkově 47 %). V jeho hodnocení jsou však v případě Slováků o něco zdrženlivější pedagogové (29 %).

Zatímco většina respondentů nezařadila *slušnost* mezi nejtypičtější „české“ vlastnosti, v pohledu na příslušníky slovenského národa přesvědčení o jejich *slušnosti* převažuje (celkem 37 %). Povšimnout si musíme diferencí v odpovědích jednotlivých skupin oslovených. Tento stereotypní rys vnímá takřka polovina nejmladších respondentů (46 %), ovšem pouze 16 % učitelů a 25 % vysokoškoláků. Jde tedy o zřetelný posun v stereotypním nahlížení na Slováků u mladší generace směrem k pozitivnímu hodnocení tohoto aspektu. Je nutno podotknout, že v dřívějších šetřeních nepatřila *slušnost* mezi výrazný rys českého heterostereotypu Slováka, a to ani jako vlastnost typická, ani výrazně netypická.²⁸

Obdobný výsledek s ještě patrnějšími rozdíly mezi žáky a pedagogy byl zjištěn u *tolerance* (celkem 37 %; žáci ZŠ 48 %, SOŠ 44 %, ale studenti VŠ 23 %, učitelé 9 %). Naopak vcelku vyrovnané jsou četnosti jednotlivých skupin respondentů u *alkoholismu* (celkem 33 %), který je součástí heterostereotypu Slováka relativně stabilně a který naše dva národy podobně jako smyslu pro humor „spojuje“.²⁹

Je třeba poznamenat, že na rozdíl od ostatních skupin respondentů převládá mezi učiteli přesvědčení o slovenské *horkokrevnosti* (celkem 28 %, učitelé 55 %), která nechyběla ve výčtu nejprůzračnějších charakteristik Slováků v dřívějších výzkumech.³⁰

Graf č. 5: Český heterostereotyp Poláka (údaje v procentech).

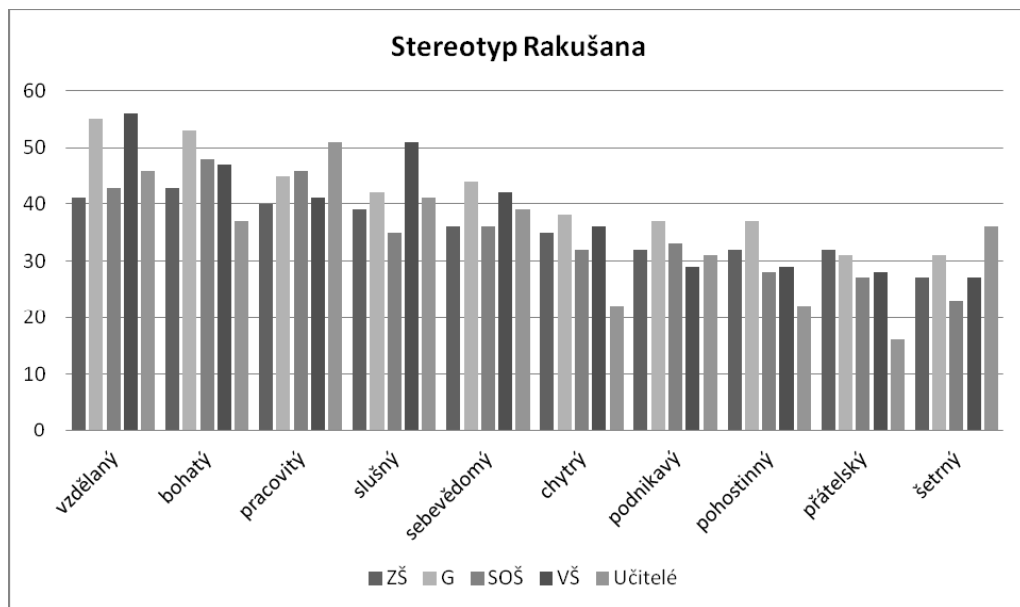
²⁸ LABISCHOVÁ-DRABINOVÁ, D.: *Etnické stereotypy a studující mládež*. In: Gracová, B. – Psík, R. (edd.): Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů. Sv. II. Ostrava 1999, s. 41.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž.

Jak naznačuje graf č. 5, je stereotyp Poláka v českém prostředí velmi stabilní, všem skupinám respondentů se jako první vybaví charakteristika *zbožnost*. Je o ní přesvědčeno 82 % učitelů, více než tři čtvrtiny vysokoškoláků a gymnazistů a polovina žáků základních škol. Následují pozitivní přívlastky *pracovitý* a *přátelský* (zvolila je přibližně třetina dotázaných) a dále pak *alkoholismus*, který ovšem není považován za příznačný pouze pro Poláky, v mnohem intenzivnější podobě je tradičně připisován i jiným slovanským národům, zejména Rusům, Slovákům, ale rovněž samotným Čechům. Čtvrtina respondentů považuje naše severní sousedy také za *pohostinné* a *skromné*. Největší rozdíly mezi jednotlivými skupinami respondentů byly zaznamenány v případě *podnikavosti*, kterou uvedlo dokonce 57 % pedagogů, ale pouze asi 20 % žáků a studentů. Tento přívlastek převažoval ve výzkumech realizovaných ve druhé polovině devadesátých let³¹ a byl obvykle spojován s obchodováním a polskými tržnicemi. Dnes je tedy tento stereotyp již oslaben a převažuje pouze u starší věkové skupiny. Obdobně je tomu u označení *nacionalismus*, které rovněž volili spíše učitelé (43 %) než mladší respondenti (s *nacionalismem* spojuje Poláky pouze 17 % žáků středních odborných škol).

Nižší četnosti u většiny charakteristik polské „národní povahy“ dokládají již dříve publikovaná zjištění, že obraz Poláků v historickém vědomí je v českém prostředí spíše neurčitý, nevyhraněný.³²

Graf č. 6: Český heterostereotyp Rakušana (údaje v procentech).

V případě obrazu Rakušana (graf č. 6) nedosáhla v celkovém souboru ani jedna z charakteristik 50 %. Naše jižní sousedy vystihuje dle mínění 48 % dotázaných především vysoká úroveň *vzdělání*, nejvíce v odpovědích vysokoškoláků (56 %) a gymnazistů (55 %). Za příznačné vlastnosti jsou dále pokládány dobrá ekonomická situovanost (*bohatý* – 46 %, zde se o něco zdržen-

³¹ GRACOVÁ, B.: *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže*. Ostrava 1998.

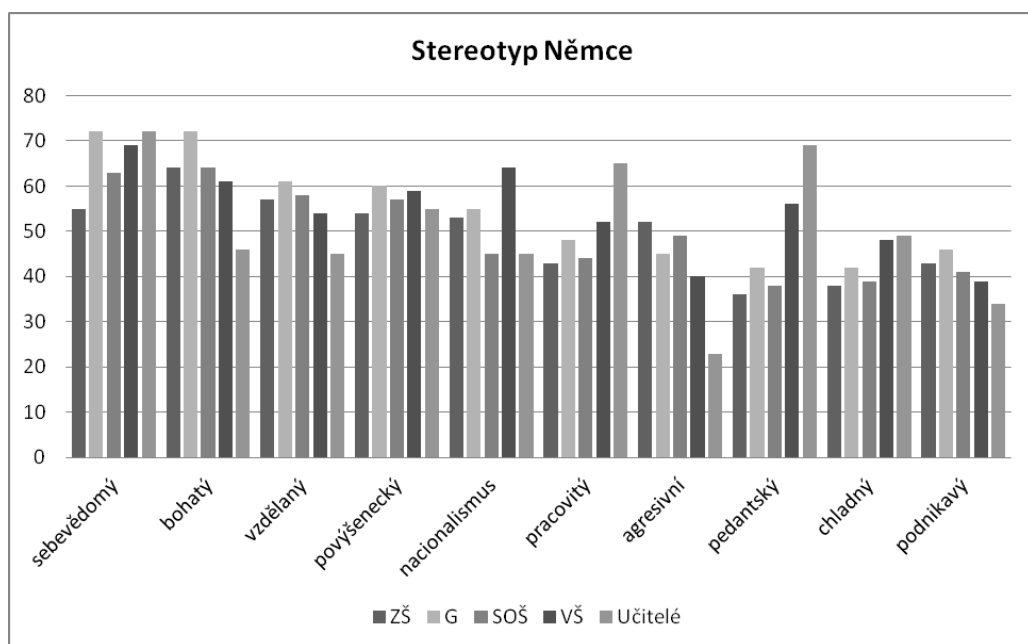
³² LABISCHOVÁ, D.: *Stereotyp Poláka ve vědomí české studující mládeže*. In: Hrodek, D. (ed.): *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti*. Praha 2003, s. 30.

livěji vyjádřili pedagogové – 37 %), *pracovitost* (43 %), *slušnost* (41 %) a vysoké *sebevědomí* (39 %).

Rakouský stereotyp ve vědomí českých žáků, studentů a učitelů spoluutvářejí také atributy *chytrý* (34 %), *podnikavý* (33 %) a *pohostinný* (31 %). Je tedy patrné, že většina vlastností, které jsou Rakušanům připisovány, je pozitivní, případně deskriptivní (neutrální).

Z méně kladně vynívajících přívlastků se častěji objevuje pouze *pedantský* (22 %). Učitelé a vysokoškoláci se mírně odlišují od mladších respondentů. Naši jižní sousedé jsou dle jejich přesvědčení také *rozvášní* (učitelé – 29 %, vysokoškoláci – 32 %) a poněkud *chladní* (učitelé – 26 %, vysokoškoláci – 29 %).

Heterostereotyp Rakušana doznal od výzkumu z roku 2004 jistých změn. V dřívějším šetření bylo za nejdominantnější vlastnost rakouského „národního charakteru“ označeno vysoké *sebevědomí* (57 % dotázaných). Druhou nejčtetnější charakteristikou byl tehdy *nacionalismus* (54 %), mezi nejtýpčtějšími přívlastky figuroval také *povyšenecký* (48 %).³³ Negativní stereotypy dnes již nejsou tak výrazné, je tedy možno konstatovat, že obraz Rakušana se po zklidnění aktuálního napětí v bilaterálních vztazích (viz výše) vykreslil opět veskrze příznivě.

Graf č. 7: Český heterostereotyp Němce (údaje v procentech).

Heterostereotyp Němce je ve srovnání s naším druhým německy hovořícím sousedem mnohem jednoznačnější. O pěti charakteristikách je přesvědčena nadpoloviční většina z celkového počtu respondentů, o dalších šesti vlastnostech pak více než 40 % z nich.

Němci jsou označováni nejčastěji za *sebevědomé* (65 %, nejvíce gymnazisty a vysokoškoláky – shodně 72 %, o něco méně žáky základních škol – 55 %) a *bohaté* (64 %, především gym-

³³ LABISCHOVÁ, D.: *Čech závistivec – Rakušan byrokrat? Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže*. Ostrava 2005, s. 202.

nazisty – 72 %, nejméně učiteli – 46 %). Za dominantní jsou dále pokládány vlastnosti *vzdělaný* a *povyšenecký* (shodně 57 % v celkovém souboru, bez patrnějších odlišností z hlediska typu školy).

Zřejmě v důsledku historicky utvářeného obrazu „typicky“ německého nacionalismu jsou i v současnosti velkou částí školní mládeže i pedagogů charakterizováni Němci jako *nacionalisté* (52 %, nejvíce vysokoškoláci – 64 %, nejméně žáci středních odborných škol a učiteli – shodně 45 %). Nepříliš lichotivé jsou i další atributy – *agresivní* (45 %), *pedantský* (44 %) a *chladný* (42 %).

Z hlediska nejvíce zastoupených pozitivních stereotypních rysů se obraz Němce do jisté míry překrývá s obrazem Rakušana. Němci jsou podobně jako naši jižní sousedé považováni za *vzdělané*, *pracovité* (celkem 48 %, učitelé 65 %), *podnikavé* (42 %) a *chytré* (40 %).

Výzkum ukazuje, že stereotypní představy o jiných národech i o sobě samých v odpovědích pedagogů nejsou nikterak mírnější, než je tomu u žáků a studentů. Je tedy nutno pracovat s faktem, že učitele samotní uvažují ve stereotypních kategoriích a že s největší pravděpodobností alespoň do jisté míry tyto interkulturní obrazy vnášejí do svého dějepisného výkladu.

IV. Hodnocení osobních zkušeností s příslušníky národnostních menšin

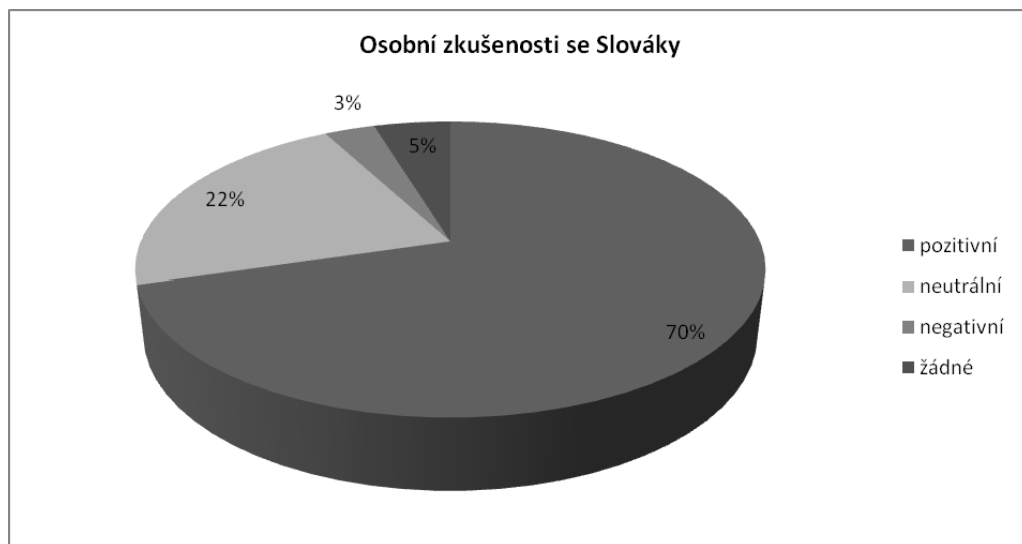
Etnické a národní stereotypy úzce souvisejí s osobními zkušenostmi nabytými v procesu interkulturního kontaktu. Pozitivní či negativní zkušenost, třeba jen ojedinělá a spojená se situací, která nenastává běžně, bývá mnohdy podnětem pro vznik a šíření zjednodušujících, iracionálních stereotypů. Platí jistě také opačný vztah, vnímání druhého a hodnocení setkání s ním bývá hluboce zakořeněnými a povětšinou neuvědomovanými stereotypy významně ovlivněno. Stejný zážitek tak může být hodnocen jak pozitivně, tak negativně. Kupříkladu halasící skupinka španělských studentů může být pro někoho spojována s „typickým“ temperamentem jižanů, jiný člověk je může považovat za „nevychované“. Monika Morgensternová hovoří o tzv. atribuční chybě, kdy je lidské chování přičítáno povaze celé skupiny bez zohlednění situační informace.³⁴

Postoje k menšinám jsou pravidelně zjišťovány Centrem pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd České republiky, v. v. i.,³⁵ i prostřednictvím oborově didaktických výzkumů kolektivu Blaženy Gracové a Denisy Labischové. V aktuálním výzkumu z roku 2011 nás zajímalo, jak žáci, jejich učitelé i učitelé budoucí hodnotí své osobní zkušenosti s příslušníky vybraných národnostních menšin žijících na území našeho státu. Do šetření byla zahrnuta menšina slovenská, polská, romská, ukrajinská a vietnamská. Vzhledem k tomu, že v centru naší pozornosti stojí především sousední národy, zaměříme se v tomto textu pouze na hodnocení zkušeností se Slováky a Poláky.

Graf č. 8 ilustruje zjištění, že převážná většina žáků, studentů i učitelů vnímá své osobní zkušenosti se Slováky jednoznačně pozitivně (70 %), jedna pětina (22 %) respondentů je pak hodnotí jako neutrální. Pouze minimum (3 %) dotázaných charakterizuje své kontakty jako negativní a 5 % oslovených konstatuje, že nemá se Slováky zkušenosti žádné. Při srovnání odpovědí jednotlivých skupin respondentů z hlediska věku a typu školy nebyly zjištěny signifikantnější rozdíly.

³⁴ MORGENSTERNOVÁ, M. – ŠULOVÁ, L.: *Interkulturní psychologie. Rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha 2007, s. 76.

³⁵ CVVM. Poslední výzkum: *Vztah Čechů k národnostním skupinám žijícím v ČR – březen 2012* [online]. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101271s_ov120413.pdf [cit. 6. 10. 2012].

Graf č. 8: Hodnocení osobních zkušeností s příslušníky slovenské národnostní menšiny (údaje v procentech).

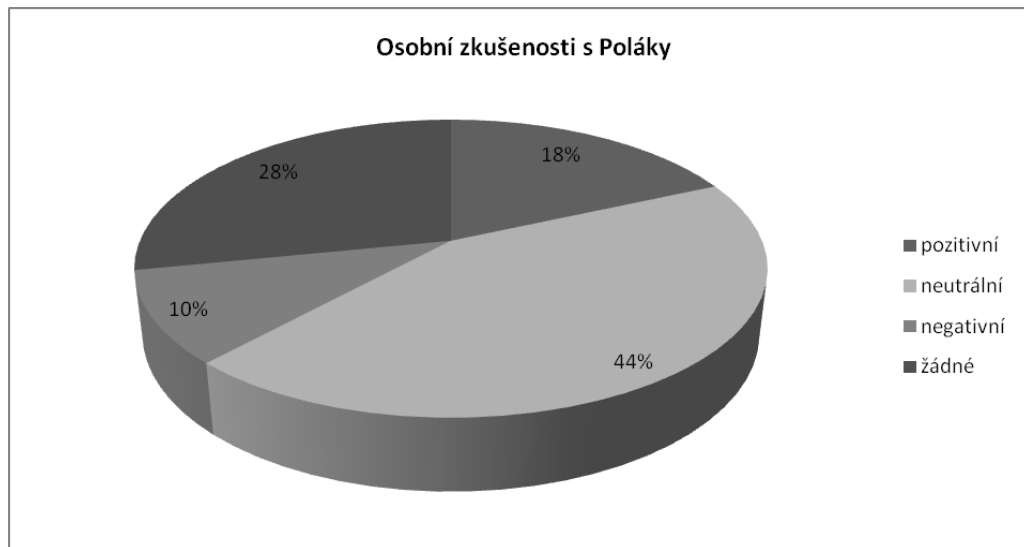
Významnější diference byly zaznamenány při komparaci sledovaných skupin z hlediska regionu. Pozitivněji jsou hodnoceny osobní kontakty se Slováky v příhraničních regionech, tedy na severní Moravě a ve Slezsku (Opava 82 %, Těšínsko 80 %, Ostrava 74 %), naopak v regionech vzdálenějších od česko-slovenských hranic byla varianta *pozitivní* méně frekventovaná (Plzeň 62 %, Praha 64 %, České Budějovice 64 %, Ústí nad Labem 66 %), respondenti se zde častěji klonili k odpovědi *žádné*. Pozitivní hodnocení interkulturního setkávání v regionech sousedících se Slovenskem tak koresponduje s výraznější oblibou Slováků, která zde byla zjištěna.

Osobní zkušenosti žáků, studentů a učitelů českých škol s příslušníky polské národnosti (graf č. 9) jsou dle vyjádření 44 % z nich neutrální, 18 % respondentů hodnotí své kontakty s Poláky jako pozitivní, 10 % naopak negativní a relativně vysoké procento z nich (28 %) tvrdí, že s Poláky nenabývali zkušenosti žádné. Dané zjištění koresponduje se spíše mlhavým, nevyhraněným stereotypem Poláka (viz výše).

V případě této položky dotazníku jsou regionální rozdíly mnohem patrnější než v případě Slováků. Jako pozitivní jsou zkušenosti vnímány zejména v Opavě (41 %), v Ostravě (30 %) a v Hradci Králové (20,5 %), naopak v odlehlejších regionech České republiky – v Českých Budějovicích (14 %), v Plzni (14 %) a v Ústí nad Labem (15 %) – jsou relativní četnosti odpovědi *pozitivní* nižší, opět ve prospěch odpovědi *žádné*.

Na Těšínsku, v multietnickém regionu se silným zastoupením polské národnostní menšiny, je výsledek zcela specifický. Zde popisuje 26 % dotázaných své zkušenosti s Poláky jako pozitivní, 41 % jako neutrální a 30 % jako negativní, což je ve srovnání s ostatními regiony velmi odlišné (kontakt je zde velmi intenzivní, jen zanedbatelná část dotázaných tvrdí, že nemá s příslušníky polské menšiny žádné zkušenosti).

Z hlediska věku, resp. typu školy byl zjištěn nejvyšší počet pozitivních hodnocení zkušeností s Poláky u vysokoškoláků (26,5 %) a učitelů (26 %), naopak nejnižší četnost byla zaznamenána u žáků základních škol (17 %). Rozdíl v procentuálním zastoupení odpovědi nepředstavuje preference odpovědi *negativní*, vystihuje spíše absenci osobních kontaktů s příslušníky polské národnostní menšiny (převaha odpovědi *žádné*).

Graf č. 9: Hodnocení osobních zkušeností s příslušníky polské národnostní menšiny (údaje v procentech).

Z výzkumu jednoznačně vyplynulo, že osobní zkušenosti s příslušníky národnostních menšin, jejichž etnický původ je spjat se sousedními zeměmi (tedy se Slováký a Poláky), jsou všemi skupinami respondentů hodnoceny mnohem pozitivněji, než je tomu u ostatních minorit (Romové: 76 % negativní zkušenosti, Ukrajinci: 28 % negativní zkušenosti, Vietnamci: převládají neutrální zkušenosti – 55 %).

V. Hodnocení současných vztahů České republiky se sousedními zeměmi

Co se týče hodnocení současných vztahů s okolními zeměmi, byla pro jejich zjištění zvolena uzavřená dotazníková položka. Respondenti posuzovali bilaterální vztahy na pětibodové škále, kde jedna znamená nejlepší hodnocení.

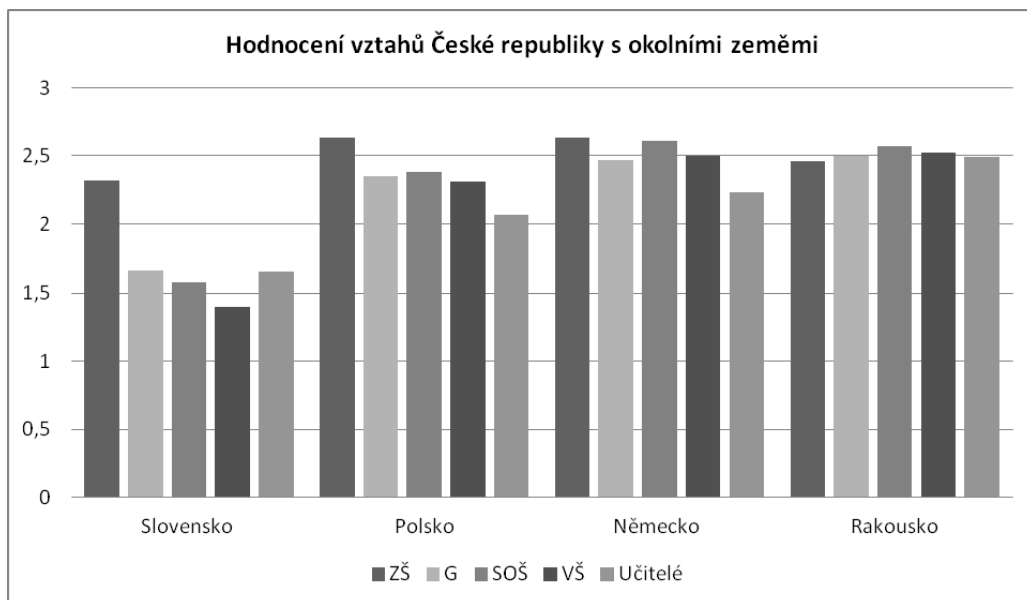
V celkovém srovnání (graf č. 10) jsou nejpozitivněji vnímány vztahy se Slovenskem (skóre škály 1,62),³⁶ s určitým odstupem pak s Polskem (2,36),³⁷ Rakouskem a Německem (shodně 2,53).³⁸ Je tedy možno konstatovat, že vztahy se všemi okolními zeměmi jsou vnímány jako spíše příznivé.

Při zjišťování diferencí mezi jednotlivými skupinami respondentů byly vysledovány určité tendence. Skupina učitelů dějepisu se v případě hodnocení vztahů se všemi sousedními státy odlišovala vyhraněnějšími postoji, což lze interpretovat přesvědčivější orientací v současném politickém, ekonomickém i kulturním dění. Volili totiž na dané škále méně často střední hodnotu (3), což by mohlo být výrazem jisté nerozhodnosti. Pedagogové se vyznačovali také tím, že pro hodnocení vztahů s Německem a Polskem preferovali ve srovnání s žáky a studenty mnohem více hodnocení pozitivní. U česko-německých vztahů zvolilo hodnotu 1 nebo 2 na škále 67,2 % učitelů, zatímco takto odpovědělo pouze 43,5 % žáků středních odborných a 44,9 % základních škol. Podobně výrazný je rozdíl v hodnocení vztahů česko-polských; 1 nebo 2

³⁶ Vztahy se Slovenskem: medián 1,00; modus 2.

³⁷ Vztahy s Polskem: medián 2,00; modus 2.

³⁸ Vztahy s Rakouskem a Německem: (shodně) medián 2,00; modus 2.

Graf č. 10: Hodnocení současných vztahů s okolními zeměmi (skóre škály).

odpovědělo 75,6 % učitelů, 57,4 % žáků základních škol, 58,9 % žáků středních škol, 59,3 % gymnazistů a 61,3 % vysokoškoláků. V případě Slováků ani Rakušanů nebyly v pozitivním hodnocení zjištěny významnější odlišnosti z hlediska věku a typu školy.

Zaměřili jsme se také na regionální srovnání, kde byly rozdíly v některých případech také velmi signifikantní. Dle výsledků výzkumu je možno zobecnit, že vyhraněnější jsou bilaterální vztahy posuzovány v oblastech příhraničních, kde se předpokládají intenzivnější vzájemné kontakty. Nebyla však vysledována jednoznačná tendence v kladném či záporném hodnocení z hlediska regionu v dimenzi blízký – vzdálený. Kupříkladu vztahy naší republiky se Slovenskem³⁹ byly nejlépe ohodnoceny na Olomoucku (93,7 %), Plzeňsku (92,6 %), Královéhradecku (90,6 %), Brněnsku (89,5 %) a Těšínsku (88,8 %), tedy v různých oblastech České republiky.

Česko-polské vztahy posoudili respondenti nejpozitivněji na Ostravsku (70,8 %), Královéhradecku (67 %), naopak na Těšínsku (53,2 %) nebyly pozitivní preference tak zřetelné a byly srovnatelné spíše s odlehlejšími regiony (např. Ústí nad Labem – 51,6 %, Plzeň – 56,2 %).

Vztahy s Německem jsou nejpříznivěji vnímány ve velkých městech Praha (64,1 %) a Brno (50 %), a dále pak v regionech s centry v Ústí nad Labem (54,7 %) a v Plzni (52,7 %). Sousedství zde tedy sehrává spíše pozitivní úlohu, což potvrzuje výzkumná zjištění z dřívějších šetření.⁴⁰

Vzájemné vztahy s naším jižním sousedem byly kladně hodnoceny podobně, především ve velkých městech Brno (59,5 %) a Praha (53,8 %), ale také na Olomoucku (60,3 %), Opavsku (57,1 %) či Českobudějovicku (53,3 %).

³⁹ Hodnoty 1 nebo 2 na škále.

⁴⁰ LABISCHOVÁ, D.: *Čech závistivec – Rakušan byrokrat? Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže*. Ostrava 2005.

VI. Analýza vztahů mezi proměnnými (korelační analýza)

Induktivními statistickými výpočty (pořadový korelační koeficient Spearmanovo ρ , test dobré shody,⁴¹ analýza adjustovaných reziduí) jsme zjišťovali vztahy mezi proměnnými:

- 1) Souvislost mezi hodnocením vzájemných vztahů České republiky se sousedními zeměmi a pociťováním sympatií či antipatií vůči příslušníkům sousedních národů.
- 2) Souvislost mezi osobními zkušenostmi s příslušníky národností žijících na území České republiky a pociťováním sympatií či antipatií vůči nim.
- 3) Souvislost mezi sympatiemi či antipatiemi vůči příslušníkům sousedních národů a pozitivními či negativními stereotypními vlastnostmi, které jsou jim připisovány.

Ad 1) Bylo zjištěno, že respondenti, kteří hodnotí vztah mezi Českou republikou a ostatními zeměmi jako pozitivní či spíše pozitivní, vyjadřují zároveň větší sympatie k občanům dané země. Naopak respondenti, kteří hodnotí vztah obou zemí jako negativní, pociťují častěji antipatie k občanům sousedního státu. Pořadová korelace Spearmanovo ρ se u všech zahrnutých zemí pohybovala mezi 0,26 a 0,30, ve všech případech tedy jde o statisticky významný vztah.⁴² Tento vztah mezi proměnnými potvrdil také test dobré shody (Pearsonův chí-kvadrát).

Ad 2) Vztah mezi osobními zkušenostmi s příslušníky určité národnostní skupiny a pociťováním sympatií a antipatií vůči nim se projevil jako velice silný. Dotázaní s negativními zkušenostmi pociťují výrazně častěji antipatie k příslušníkům daného národa, respondenti s pozitivními zkušenostmi naopak sympatie. Koeficient pořadové korelace Spearmanovo ρ se u všech národností pohyboval v rozmezí 0,52 a 0,65,⁴³ jde tudíž o statisticky výrazně významný vztah, který potvrzuje také test dobré shody. Dále bylo zjištěno, že respondenti, kteří konstatují absenci zkušeností s příslušníky dané národnosti, vyjádřili častěji neutrální vztah k nim.

Ad 3) Bylo také zjištěno, že příslušníkům národů, vůči kterým jsou pociťovány spíše sympatie, jsou připisovány častěji pozitivní stereotypní vlastnosti. Naopak těm, kteří jsou pokládáni za spíše nesympatické, jsou přisuzovány vlastnosti negativní. Tuto souvislost potvrdily jednak test dobré shody, jednak analýza adjustovaných reziduí na 95% hladině významnosti.⁴⁴ Konkrétněji:

Respondenti, kteří považují Slováky za sympatické, je hodnotí jako přátelské, se smyslem pro humor a vzdělané.⁴⁵ Oproti tomu ti, kteří je považují za nesympatické, je častěji hodnotí jako závistivé, horkokrevné a nacionalistické.⁴⁶ U vlastnosti alkoholismus se žádný vztah neprojevil.

Sympatie vůči Němcům jsou spojovány s vlastnostmi přátelskost, smysl pro humor, vzdělanost a pracovitost.⁴⁷ Dotázaní, kteří vyjádřili spíše antipatie, pokládají naše západní sousedy významně častěji za agresivní, pedantské, chladné, nacionalistické a povýšenecké. Častěji považují Němce také za sebevědomé, ačkoli zde není vztah tak jednoznačný.⁴⁸

Respondenti, kteří označili jako sympatické Poláky, jim také významně hojněji připisují vlastnosti přátelský, smysl pro humor, vzdělaný, podnikavý a mírně častěji také zbožný.⁴⁹

⁴¹ Pearsonův chí-kvadrát test.

⁴² Hodnota Spearmanova ρ : Němci – Německo 0,296; Poláci – Polsko 0,3; Slováci – Slovensko 0,291; Rakušané – Rakousko 0,264.

⁴³ Hodnota Spearmanova ρ : Slováci 0,522; Poláci 0,591; Romové 0,631; Vietnamci 0,647; Ukrajinci 0,641.

⁴⁴ Hodnota adjustovaných reziduí nad 1,96 vyjadřuje statisticky významný vztah.

⁴⁵ Hodnota adjustovaných reziduí: přátelský 15,2; smysl pro humor 9,9; vzdělaný 5,9.

⁴⁶ Hodnota adjustovaných reziduí: závistivý 5,2; horkokrevný 2,0; nacionalismus 4,0.

⁴⁷ Hodnota adjustovaných reziduí: přátelský 11,7; smysl pro humor 6,8; vzdělaný 2,9; pracovitý 5,3.

⁴⁸ Hodnota adjustovaných reziduí: agresivní 11,9; pedantský 3,8; chladný 5,6; nacionalismus 8,3; povýšenecký 9,0; sebevědomý 2,0.

⁴⁹ Hodnota adjustovaných reziduí: přátelský 13,1; smysl pro humor 5,5; vzdělaný 3,7; podnikavý 5,8; zbožný 2,5.

Neprojevili se statisticky významný vztah mezi vyjádřením antipatií a označováním Poláků za nacionalisty.

Dotázaní, kteří vyslovili své sympatie k Rakušanům, je významně častěji hodnotí jako přátelské, se smyslem pro humor, vzdělané, pracovité, slušné a mírně častěji také jako rozvážené.⁵⁰ Naopak respondenti, kteří považují Rakušany za nesympatické, je hodnotí spíše jako chladné a povýšenecké.^{51,2}

VII. Závěrem

Je jistě potěšujícím zjištěním, že v interkulturních postojích žáků, studentů i učitelů českých škol ve vztahu k vybraným evropským národům a národnostem jednoznačně převládají pozitivní tendence a že je tento stav konstantní již více než patnáct let, kdy jsou v oborově didaktickém výzkumu soustavně sledovány. Stereotypní obrazy jsou přirozenou součástí našeho smýšlení a ani interpretaci dějin v rámci dějepisného vyučování od nich nelze zcela oprostít.

V souladu s transkulturním přístupem v multikulturní výchově,⁵² akcentujícím mnohovrstevnou identitu a její dynamické pojetí, je ovšem žádoucí promyšlená a didakticky odůvodněná tematizace historických mýtů a stereotypů ve výuce, směřující k chápání různých pohledů, interpretací a odlišných hodnocení kontroverznějších dějinných momentů, především těch, kdy docházelo k intenzivním interkulturním kontaktům, přinášejícím vzájemné obohacování i konflikty. Nejobecnějším cílem je rozvíjení respektu vůči jinakosti a porozumění tomu, že v dějinném „příběhu“ vždy bude jistou roli sehrávat pohled národní, že nelze najít jednu jedinou, „správnou“ perspektivu.

Summary

Intercultural Attitudes and Stereotypes of Pupils, Students and Teachers in Relation to Chosen European Nations and Nationalities

The study presents the results of empirical research on historical consciousness from 2011 in which intercultural attitudes and stereotypes in attitudes of pupils, student and teachers in Czech schools. It was found out that attitudes of respondents towards selected European nations and neighboring countries are mostly positive and in the course of 15 years there were no significant shifts in terms of sympathies or evaluation of interaction observed. The form of Czech stereotypes and heterostereotypes has not undergone significant changes. It is possible to recommend multiperspective approach based on plurality of interpretations and intensive thematization of historical stereotypes as a part of historical memory and historical consciousness.

---

⁵⁰ Hodnota adjustovaných reziduí: přátelský 11,7; smysl pro humor 3,2; vzdělaný 6,0; pracovitý 4,2; slušný 8,5; rozvážený 2,8.

⁵¹ Hodnota adjustovaných reziduí: chladný 4,2; povýšenecký 7,4.

⁵² MOREE, D. (ed.): *Než začneme s multikulturní výchovou. Od skupinových konceptů k osobnostnímu přístupu*. Praha 2008.